

FARKAS JUDIT

Vidéki ökológiai életmód női perspektívában¹

Bevezetés

A kortárs környezeti – és ezzel szoros kapcsolatban álló társadalmi és gazdasági – krízisekre számos alulról szerveződő mozgalom, ökológiai életreform-kísérlet igyekszik választ adni. Ökofalvak és más vidéki ökoközösségek Magyarországon is léteznek és igyekeznek a természeti környezetüknek lehető legkevesebb kárt okozó, hosszú távon fenntartható életet élni.

Ez az életmódot a human-geográfus Keith Halfacree „radikális vidékiségnak” (*radical rurality*) nevezi, egy olyan vidéki életmódnak, amely közösségi alapú, társadalomkritikus, a természeti környezetbe mélyen beágyazott, és viszonylag önellátó.² E közösségek jellemzően a vidéki Magyarország távoli helyein telepedtek le, vagy önálló területre³ vagy egy létező településbe beköltözve. Életmódjukat az ökológiai elvek szerint alakítják: megújuló erőforrásokat és természetbarát technikákat alkalmaznak az építészetben, a háztartásban, a hulladékkezelésben, a vízhasználatban, emellett újrachasznosításra és visszafogott fogyasztásra törekednek. Kiemelkedő fontosságot tulajdonítanak a közösségi létnek. Ebben az életmódban, a háztartás, a gazdaság és a családok életét érintő döntések meghozatalában nagy szerepe van a nőknek. Másfelől az ilyen életmód nehézségei – a családi munkamegosztástól függően – fokozottan érvényesek lehetnek rájuk.

Az ökofalvak kutatása az utóbbi évtizedben rendkívül nagy figyelmet kapott, és ennek köszönhetően hatalmas szakirodalmi korpusz gyűlt össze a témában. Ugyanakkor ezt a korpuszt többé-kevésbé áttekintve, illetve a nemzetközi ökofalu-kutató csoport⁴ tapasztalatait ismerve alig találtam olyan munkát, ami kifejezetten a női

1 | A tanulmány az NKFI K 147073 Krízis és mindennapi stratégiák: a társadalmi és a környezeti krízisek antropológiai perspektívái című projekt támogatásával és a PTE BTK Kortárs Kihívások Kutatóközpont jött létre.

2 | Keith Halfacree: Trial by Space for a 'Radical Rural': Introducing Alternative Localities, Representations and Lives. *Journal of Rural Studies* Vol. 23. 2007. 125–141.

3 | Az önállóságot nem közigazgatásilag értem – ugyanis Magyarországon minden ilyen csoport egy már létező településhez tartozik –, hanem az adott település határában elkülönülő egységet alkotó közösségekre gondolok, mint például Gyűrűfű (Ibafa), Krisna-völgy (Somogyvámos) vagy Galgafarm (Galgahévíz). A magyarországi ökofalvakhoz lásd Farkas Judit: *Leválni a köldökzsinorról. Ökofalvak Magyarországon*. L'Harmattan, Bp. 2017.

4 | A Global Ecovillage Network (GEN) által kezdeményezett együttműködés. Lásd: <https://ecovillage.org/our-work/research-ecovillages/> (Utolsó megtekintés: 2024. 04. 16.)

Farkas Judit (1970) – néprajzkutató, kulturális antropológus, egyetemi docens, Pécsi Tudományegyetem, Pécs, farkas.judit@pte.hu

<https://doi.org/10.36373/em-2024-2-9>

életvilágokat elemzi. Az egyik ilyen Maria Burschel disszertációja, aki az intencionális közösségekben tanulmányozta a válásokat, és ennek kapcsán vizsgálta a nők helyzetét is.⁵ Magyarországi terepen pedig a Herstory Kollektíva végez nőfókuszú kutatást a – jellemzően – ökológia elvek mentén vidékre költözött, önellátással és élelem-önrendelkezéssel foglalkozó nők között.⁶

Ebben a tanulmányban tehát választ keresek arra a kérdésre, hogy milyen motíváció vezette a vizsgálatba bevont nőket az ökológikus vidéki életmódközösségekbe; bemutatom speciális nehézségeiket és könnyebbégeiket, a női szerepeket az ököközőségeikben és e szerepek változását, álmaikat és hogy miként érzik magukat ebben az életmódban most, több éves vidéki élet után, illetve mit tennének másként.

A vidékre költöző nők kutatása

A nőkre fókuszáló kérdések az 1980-as évektől kerültek be a vidékkutatásba. Csurgó Bernadett hívja fel a figyelmet a *Sociologia Ruralis* 1989. évi tematikus különszámára, amely már arról tanúskodik, hogy a női perspektíva egyre nagyobb teret kapott a vidékszociológiai vizsgálatokban.⁷ Ugyanő mutat rá, hogy „a nők tapasztalatainak és perspektíváinak megjelenése a gazdálkodás és a vidéki élet alapelemeinek és alapfogalmainak átértelmezésével járt”.⁸ A nőtematika megjelenésének összefoglalására Berit Brandth, Arti Sharma, magyarul pedig Csurgó Bernadett vállalkozott.⁹ Ezek szerint az új kutatások olyan témákat vizsgálnak, mint a tradicionális nemi szerepek, a vidéki idill és a ruralitás viszonya,¹⁰ a női identitás kérdése,¹¹ az alternatív tevékeny-

5 | Maria Burschel: *Trennung in Verbundenheit?: Partnerschaftsleitbilder und Trennungsverläufe von Eltern in Intentionalen Gemeinschaften und anderen sozialen Milieus*. Dissertation. Faculty of Psychology and Educational Sciences. LMU München, 2020.

6 | Erről lásd: <https://tudatosoregedes.hu/herstory/> (Utolsó megtekintés: 2024. 04. 16.)

7 | Csurgó Bernadett: Városi nők vidéken. Családi élet a budapesti agglomeráció falvaiban. In: *Határtalan nők. Kizártak és befogadottak a női társadalomban*. Szerk. Bakó Boglárka, Tóth Eszter Zsófia. Nyitott Könyvműhely, Bp. 2008. 226–244.

8 | Csurgó Bernadett: *i. m.* 227.

9 | Berit Brandth: Gender Identity in European Family Farming: A Literature Review. *Sociologia Ruralis*. Vol. 42. 2002/3. 181–200. Online: <http://dx.doi.org/10.1111/1467-9523.00210> (Utolsó megtekintés: 2024. 04. 16.); Arti Sharma: A Survey of Available Literature on Rural Women and Women's Work in Agriculture. *International Journal of Social Sciences and Management* 1.2. (2014). 69–73. Online: <http://dx.doi.org/10.3126/ijssm.v1i2.10284> (Utolsó megtekintés: 2024. 04. 16.); Csurgó Bernadett: Vállalkozók, nők és vállalkozónők vidéken. Elméleti keretek a vidéki vállalkozónők kutatásához. *SOCIO.HU: Társadalomtudományi Szemle* IX. évf. 2019/4. 24–41. Online: <https://socio.hu/index.php/so/article/view/786/796> (Utolsó megtekintés: 2024. 04. 16.).

10 | Csurgó Bernadett–Megyesi Boldizsár: Családi döntések, munkamegosztás és társadalomszerkezet. In: *Társadalmi metszetek. Érdekek és hatalmi viszonyok, individualizáció és egyenlőtlenség a mai Magyarországon*. Szerk. Kovách Imre. Napvilág, Bp. 2006. 293–310; Barbara Heather–Lynn Skillen–Jennifer Young–Theresa Vladicka: Women's Gendered Identities and the Restructuring of Rural Alberta. *Sociologia Ruralis* Vol. 45.1–2(2005). 86–97. Online: <http://dx.doi.org/10.1111/j.1467-9523.2005.00292.x> (Utolsó megtekintés: 2024. 04. 16.); Joe Little–Patricia Austin: Women and the Rural Idyll. *Journal of Rural Studies* Vol. 12. 2(1996). 101–11.

11 | Berit Brandth–Marit S. Haugen: *Doing Farm Tourism: The Intertwining Practices of Gender and Work*. *Signs: Journal of Women in Culture and Society* Vol. 35. 2010/2. 425–446. Online: <http://dx.doi.org/10.1086/605480> (Utolsó megtekintés: 2024. 04. 16.); Heather et al. *i. m.*

ségformák,¹² a nők szerepe a jelenkori farmgazdaságokban, a vidéki vállalkozó nők¹³ és így tovább. Csurgó a nőkkel kapcsolatos vidékszociológiai elemzések áttekintésére alapozva azt találta, hogy két fő csoportra osztható ez az irodalom: az egyik új megközelítésben vizsgálja a farmon élő nőket, a másik pedig a vidéki nők új csoportjait elemzi.¹⁴ A „vidéki nő” tehát heterogén társadalmi kategóriává vált,¹⁵ és egyik megnyilvánulási formája a vidékre költözött városi nő, ezen belül is – esetünkben – az ökológiai életmódra törekvő vidékre költözött városi nő. A vidékre költöző nőkkel foglalkozó szakirodalom különösen fontos jelen tanulmány témáját tekintve, de a vidéki nők újfajta megközelítései is számos fontos elemzési szempontot kínáltak számomra. Így például az én kutatásomban is releváns kérdés, hogy a városból vidékre költöző nők milyen értékeket és életstílus-jegyeket visznek magukkal vidékre (egyenlőbb családon belüli munkamegosztás, ökotudatos életmód, új gyermeknevelési formák és így tovább).¹⁶ De ugyanígy fontos kérdés, hogy miként alakulnak a vidékre költözők gender viszonyai, változik-e a vidékre költöző nők helyzete és nemi szerepe?¹⁷

A nők helyzetének vizsgálatában az utóbbi időben egyre több szerepet kap az ökofeminista megközelítés is.¹⁸ Számomra – és a Herstory Kollektíva kutatása számára – ez az elméleti keret különösen azért volt releváns, mert a vizsgált nőkben számos olyan kérdés merült fel, amelyeket az ökofeminista társadalomkritika is feszeget:

12 | Gianluca Brunori– Adanella Rossi: Synergy and Coherence through Collective Action: Some Insights from Wine Routes in Tuscany. *Sociologia Ruralis* Vol. 40. 2000/4. 409–423. Online: <http://dx.doi.org/10.1111/1467-9523.00157> (Utolsó megtekintés: 2024. 04. 16.); Miki Suzuki Him– Ayse Gunduz Hoşgör: Challenging Geographical Disadvantages and Social Exclusion: A Case Study of Gendered Rural Transformation in Mountain Villages in the Western Black Sea Region of Turkey. *Sociologia Ruralis* Vol. 59. 2019/3. 540–559. Online: <http://dx.doi.org/10.1111/soru.12258> (Utolsó megtekintés: 2024. 04. 16.); Wynne Wright–Alexis Annes: Farm Women and Agritourism: Representing a New Rurality. *Sociologia Ruralis* Vol. 54. 2014/4. 477–499. Online: <http://dx.doi.org/10.1111/soru.12051> (Utolsó megtekintés: 2024. 04. 16.)

13 | Csurgó Bernadett: *i. m. (Vállalkozók)*

14 | Uo. 30.

15 | Uo. 31.

16 | Kifejezetten érdekesnek találom azt is, hogy mindezekkel hogyan hatnak az adott településre, formálják-e és ha igen, miként a helyiek gondolkodását és a falu működését. Ez egy másik, jelenleg készülő tanulmány tárgya.

17 | Ehhez lásd: Csurgó Bernadett: Városi nők. In: Uő: *i. m. (Vállalkozók)*; Mai Camilla Munkejord: Challenging Discourses on Rurality: Women and Men In-migrants' Constructions of the Good Life in a Rural Town in Northern Norway. *Sociologia Ruralis* Vol. 46. 2006/3. 241–257. Online: <http://dx.doi.org/10.1111/j.1467-9523.2006.00415.x> (Utolsó megtekintés: 2024. 04. 16.). Két városból kiköltözött, farmra férjhez ment nő példáján vizsgálja a kérdést Alenka Bartulović: When a City Girl Moves to the Countryside: Coping Strategies of (new) Women Farmers in Slovenia. *Pnekat Working Papers* 2022/3. 5–18. Online: <https://doi.org/10.15170/pnekatwp.2022.03> (Utolsó megtekintés: 2024. 04. 16.)

18 | Az ökofeminizmushoz magyarul lásd többek között: Federmayer Éva: Ökofeminizmus: női kalauz az ökológiai-társadalmi összeomlás elkerüléséhez. *Imágó* Vol. 8. 2019/4. 58–75; Ariel Salleh: Ökofeminizmus. *Fordulat. Társadalomelméleti folyóirat*. 25. Klímaváltozás és kapitalizmus 2019. 143–158. Online: http://fordulat.net/pdf/25/fordulat25_salleh_okofeminizmus.pdf (Utolsó megtekintés: 2024. 04. 16.); Kiss Kata Dóra: *Vissza a természethez? Az ökológiai válság feminista olvasata*. 2020. Online: <http://tranzitblog.hu/vissza-a-termeszethez-az-okologiai-valsag-feminista-olvasata/> (Utolsó megtekintés: 2024. 04. 16.) Az ökofeminista társadalomkritika felől közelíti meg a vidékre költöző nők kérdését Lucy Jarosz is. Lásd: uő: Nourishing women: Toward a Feminist Political Ecology of Community Supported Agriculture in the United States. *Gender, Place & Culture: A Journal of Feminist Geography* Vol. 18. 2011/3. 307–326. Online: <http://dx.doi.org/10.1080/0966369X.2011.565871>. (Utolsó megtekintés: 2024. 04. 16.)

„Az ökofeminista elméletek gyakorlati jelentőségét több esetben az interjúkban részt vevő nők domborították ki: »A társadalmi és ökológiai rendszerek elválaszthatatlanul összefonódnak [...] [A] feminizmus a rendszerkritika eszköze«”.¹⁹ Az ökofeminista kritika szerint: „az éghajlatváltozás, annak ökológiai következményei, valamint a nők és kisebbségek elnyomása, a természet regenerálódásmentes kizsákmányolása egy tőről [ugyanabból az uralmi logikából – a szerző kiegészítése] fakad. A helyzet megértéséhez ezért fontos feltárni azokat a társadalmi-gazdasági logikákat, melyek segítségével mélyebb megértést nyerhetünk a jelenleg kialakult helyzettel kapcsolatban”.²⁰ Az ökofeminizmus konkrétan azt vallja, hogy már az is nagy lépés, előnyös a társadalom és természeti környezet számára, ha az agresszív és domináns viselkedésekkel szemben a gondoskodást és az együttműködést helyezjük előtérbe. Az ökofeminista kapitalizmuskritika feltárta, hogy: „a nők jellemzően a munkaerőpiacról kiszorítva végeznek reprodukív, valamint ön- és családfenntartó tevékenységet. Ez a láthatatlan munka – legyen ez gondoskodás a családtagokról vagy önellátó élelemtermelés a kiskertben – alapvetően a tőkés termelés viszonyait tartja fenn, amelyek nem működhetnek az ingyen végzett reprodukív munka, az alulfizetett gondoskodási és mezőgazdasági munka és az olcsó természeti erőforrások kiaknázása nélkül (Patel és Moore 2018)”.²¹ A vizsgálatba bevont nők esetében felmerül a kérdés, hogy a vidéki élet vajon újratermeli-e a hagyományos nemi szerepet az esetükben, megjelennek-e az életükben a hierarchikus viszonyok, az ökotudatos vidéki életmódban milyen szerepet kap és a nők miként értelmezik a reprodukív munkát, a gondoskodást és egyéb, családfenntartó tevékenységeket? Továbbá milyen strukturális kényszerek mutathatók ki ebben az életmódban, az életükben.

A kutatás kerete, módszerek

Közel tizenöt éve kutatom a magyarországi ökofalvakat és más, vidéki öko-életmódközösségeket. Ennek során lehetőségem volt e csoportok alakulásának, változásának megfigyelésére, és számos egyéni történet a szemem előtt zajlott le. Ebben a tanulmányban főként azoknak a nőknek (13 fő) a történetét mutatom be, akiknek életét a kiköltözésüktől kezdve ismerem. Kutatásomba bevontam a közösséget elhagyó nőket is. A vizsgálat során szem előtt tartottam a közösségi szintet is, hiszen közösségeik is sokat változtak ez idő alatt, ami természetes módon visszahatott az életükre. A szélesebb kontextus, a makroszint (magyar társadalom, globális trendek) figyelembevételét szintén fontosnak tartom, hiszen ezek is hatnak – akár közvetlenül, akár a közösségen keresztül – az egyének életére. Gondolok itt például a magyarországi földhasználati szabályozások és a speciális gazdálkodási módok viszonyára, a megélhetési módok

19 | HerStory Kollektíva (Balogh Lili–Bardócz Petra–Bródy Luca–Czeglédi Alexandra–Czett Karmen–Gál Izóra–Mihály Melinda–Milánkovics Kinga–Nagy Erika–Rékai Krisztina): A hazai élelemönrendelkezés centrális mozgalmának és periférikus szerveződéseinek feminista olvasata. *Fordulat*. Társadalomelméleti folyóirat. Vol. 29 2021. 149–199. Online: http://fordulat.net/pdf/29/Fordulat_29_HerStory.pdf (Utolsó megtekintés: 2024. 04. 16.)

20 | Kiss Kata Dóra: *i.m.* Online: <http://tranzitblog.hu/vissza-a-termeszethez-az-okologiai-valsag-feminista-olvasata/> (Utolsó megtekintés: 2024. 04. 16.)

21 | HerStory Kollektíva: *i.m.* 160–161.

lehetőségeire vagy az alternatív oktatási formák helyzetére. A globális folyamatok, mint a klímaváltozás kihat az ő életükre is: nehezíti a gazdálkodást, ugyanakkor életmódjuk és ideáik szélesebb körű elfogadását hozta magával. A Covid19 járvány az ő életüket is befolyásolta, még ha valamelyest másként is, mint a többségi társadalmat.²²

Az ökofalvakban végzett kutatásom során néprajzi–kulturális antropológiai módszerekkel dolgoztam, résztvevő megfigyelést alkalmaztam és interjúkat készítettem. Jelen tanulmányhoz további, kifejezetten a témára fókuszáló interjúkat készítettem a vizsgálatba bevont nőkkel. A vizsgálatot nagyban segítette – azon túl, hogy hosszú ideje ismerem őket – hogy ők maguk vetették fel ezt a témát és inspiráltak feltárására: egy fiatalasszony elmesélte, hogy nem csak saját közösségében, hanem más közösségekben élő nőtársaival is nagyon hasonló nehézségekkel küzdenek, többéves vidéki életmódjuk során gyakran azonos problémáik merülnek fel, és fontos lenne ezek összevetése és megértése.²³ Az interjúk indító kérdéseink arról beszélgettünk, hogy milyen a vidéki ökológiai élet nőként, és ebből kerekedtek ki a motivációik, speciális nehézségeik és könnyebbégeik, a női szerepek és e szerepek változása az öko-közösségekben, beszélgettünk az álmaikról és hogy miként érzik magukat ebben az életmódban most, több éves vidéki élet után, illetve hogy mit tennének másként.

A vizsgálatba bevont nők majd mindegyike rendelkezik diplomával, végzettségüket tekintve van köztük kertészmérnök, környezetmérnök, agrármérnök, szociális munkás, pszichológus, grafikus, pedagógus, nonprofit menedzser. Városból költöztek a vidéki aprófaluba, jellemzően húszas éveik végén–harmincas éveikben, jelenleg negyvenes éveikben járnak. Vannak, akik párjukkal és vannak, akik egyedül költöztek, ritkán már gyerekekkel együtt, jellemzőbb, hogy azóta születtek gyerekeik. Néhányuk családi állapota megváltozott a kiköltözés óta, egyedülállóvá váltak vagy újra férjhez mentek. Családjuk megélhetésének egy részét biztosítja az önellátásra termelés (konyhakert, gyümölcs, tejtermék, esetleg hús, gabona), esetleg a felesleg eladása, elcserélése. Emellett – életszakaszuktól függően – bevételük származik a házaspár egyik tagjának állásából (ez lehet online munka is, a fordítástól az informatikusmunkáig), szociális ellátásból, városi lakás kiadásából, alkalmi munkákból, és egyre többen lépnek be a tudásgazdaság világába,²⁴ és tartanak különböző tematikus képzéseket és táborokat.

Szélesebb családjuktól, rokonságuktól, korábbi baráti körüktől általában távol élnek, ezért is van jelentősége a közösségnek, aminek támogatására nagyban építenek és számítanak. Ebben az életmódban, ahol az alapvető szükségletek kielégítése sokkal több időt és erőfeszítést, energiát igényel, mint a gombnyomásra működő (fűtés, víz, áram), komfortos háztartásban, az együttműködésnek kiemelt szerepet szánunk.

22 | Ehhez lásd: Farkas Judit: „Mi 30 éve készülünk arra, ami most van” Válság és ökofalvak. In: *Tanulmányok a bölcsészet- és társadalomtudományok köréből*. Szerk. Barabás Gábor, Böhm Gábor, Pohárnok Melinda. PTE BTK Kari Tudományos Diákköri Tanács. Pécs 2022. 171–193.

23 | Az interjúk egy része még a Covid19 előtt készült személyes formában, más részük már a Covid-karantén alatt online. A kutatást később becsatornáztam a Herstory Kollektíva munkájába is, lásd: <https://tudatosoregedes.hu/herstory/> (Utolsó megtekintés: 2024. 04. 16.)

24 | A tudásgazdasághoz magyarul lásd Nemes Gusztáv: *Megfizetjük? A fenntartható élet tudásgazdasága*. Parola folyóirat Vol. 4. 2023. Online: <https://kofe.hu/parola/parola-folyoirat/megfizetjuk-a-fenntarthato-let-tudaszgasdasaga-i/> (Utolsó megtekintés: 2024. 04. 16.)

A következőkben áttekintjük motivációikat és világgépüket, azokat az alapelveket, amelyek a vizsgált nők életmódját formálják. A kiköltözés motivációinak megismerése, úgy vélem, fontos ahhoz, hogy megértsük jelenlegi életüket, a beszélgetésekből kirajzolódó élethelyzeteket.

A kiköltözés motivációi

Ahogy fentebb már láttuk, a vizsgált nők világgépében kiemelt szerepet kap a jelenkori komplex ökológiai, társadalmi, gazdasági és etikai válság képe, és az ezzel szoros kapcsolatban álló modernitás-kritika. Ez volt az egyik motiváció, ami a kiköltözésre készítette őket. De ugyanilyen fontos szerepet kapott kiköltözésükben a természetközeli és egészséges életmód iránti vágy.

A városból vidékre költözésnek ez egy sajátos formája, ami – Szijártó Zsolt kifejezésével – független és rendszerkritikus értelmiségiek kiköltözését jelenti, akiket nem gazdasági okok motiválták a költözésre, hanem erkölcsi és ideológiai értelemben vett jobb élet kialakítása a céljuk,²⁵ ahol – jelen esetben – az ideológiai alapot az ökológiai elköteleződés jelenti. Életmódjuk és motivációik megértéséhez érdemes továbbá azt is szem előtt tartani, hogy a késő modern társadalmak egyik fontos jellemzője a választási lehetőségek ugrásszerű kibővülése és ezzel párhuzamosan az életminőség kérdésének előtérbe kerülése. Az egyik jól körvonalazódó választási lehetőség és életminőség-alternatíva az ökológiai életforma, amely a fogyasztói társadalommal szemben fogalmazza meg magát, és a megfelelő életminőséget szélesebb kontextusban, a természeti-társadalmi környezete felől is értelmezi. Azaz nem csak saját jól-létét, hanem szűkebb és tágabb környezete életminőségét is fontosnak tartja.

Az ökológiai életforma nagyban támaszkodik a fizikai munkára, aminek köszönhetően számos nem fenntartható erőforrást és azzal működő eszközt ki tudnak iktatni. Ez a fizikai munka azonban a kaszálásnál, a favágásnál, a kézi mosásnál vagy a víz behordásánál sokkal többet is jelent: „ráhangolódni a természetben elfoglalt helyükre, és megbecsülni azt.”²⁶ Ahogy az egyik nő megfogalmazta: „*Én is úgy élem meg, hogy a földdel való közeli foglalkozás, hogy látom, hogy hogyan érik be, milyen folyamatok vannak, meg folyamatos közelségben lenni a földhöz, ez egy kerekbb élet, tehát sokkal egészségesebb az ember élete.*”

A vizsgált nők többsége másként gondolkodóként definiálta önmagát,²⁷ és az általuk preferált ökológiai és közösségi léthez kerestek ideális lakóhelyet.²⁸ Az adott településre való költözésük legfőbb okaként a hasonlóan gondolkodókat, a közösséget, illetve bizonyos, számukra hiteles embereket említettek. Dicsérték továbbá a település fekvését, zsákfalujellegét, a táj szépségét, a gyönyörű faluképet, azt, hogy kitűnően megfelel

25 | Szijártó Zsolt: *Turizmus és regionalizmus a Káli-medencében. Egy kutatás tapasztalatai*. In: *Egy tér alakváltozásai. Esettanulmányok a Káli-medencéről*. Szerk. Fejős Zoltán, Szijártó Zsolt. Néprajzi Múzeum, Bp. 2002. 7–21. (Tabula könyvek 4.)

26 | Keith Halfacree: i. m. 135.

27 | „*Ott az én gondolkodásommal nagyon kilógott az ember.*” (K. E. 2010)

28 | Lásd: Judit Farkas: “Where Is the Large Garden That Awaits Me?” Critique Through Spatial Practice in a Hungarian Ecological Community. *Socio.Hu Társadalomtudományi Szemle* Vol. 6(S14). 2016. 116–134. Online: <https://socio.hu/index.php/so/article/view/752> (Utolsó megtekintés: 2024. 04. 16.)

gyermeknevelésre, jó az iskolája és így tovább. Mérlegelték a táj termelői funkcióit is, a hely alkalmasságát az ökológiai életmódra, és azt is, hogy sajátos életmódjukkal miként tudnak beilleszkedni a faluba.

Tíz évvel később

A vizsgált nőkkel készített interjúkból és beszélgetésekből jól körvonalazódott az életmódjukról és a jelenlegi élethelyzetükről kialakított képük néhány közös kulcspontja. Ezt a képet a hosszú terepmunka, a családok életének megismerése megerősítette és kiegészítette.

E közös pontokat az alábbiakban fogalmazhatjuk meg: 1. a megélhetés kérdése, 2. a párkapcsolatok alakulása, 3. a gyerekekhez kapcsolódó dilemmák, 4. női szerep, ki vagyok én? 5. nők és közösség. Az egyes pontok tárgyalását minden esetben egy jellemző interjúidézzel kezdem.

1. A megélhetés kérdése

Elindultunk a városból, az önkéntes egyszerűséget választva. De, amikor kiszolgáltatottság van, például nem vehetsz igénybe egy fogorvost, vagy nem tudunk kijutni a faluból, ezek a nehézségek, ezek elég ijesztőek. [...] Mert az önkéntes egyszerűség és a szegénység, az nem ugyanaz! És ekkor van, hogy sokan visszaváltak. Például X-ék is elképzelték egy idillikus dolgot, de aztán nem ment, ezért munkába álltak, munkát keresnek, mert szeretnének rendeződni, mert megcsúsztak anyagilag is.

A vizsgálatba bevont nők legtöbbször éppen olyan élethelyzetben volt, amikor újra kellett gondolniuk megélhetési lehetőségeiket. Ezt az újragondolást gyakran a gyermekek megszületése és/vagy a tartalékok kifogyása motiválták. De legalább ilyen jelentőséggel bírt az is, hogy elfáradtak a nehézségekben, és a vidéken eltöltött évek tapasztalata új megoldások kitalálására sarkallta őket. Lucy Jarosz a Közösség Által Támogatott Mezőgazdasági (CSA, *community supported agriculture*) rendszerekbe belépő nők kutatása során állapította meg, hogy ezek a gazdák a megélhetés helyett inkább a társadalmi kapcsolatokat és az élet, egy életmód megteremtését részesítik előnyben.²⁹ Ez a szemlélet esetünkben is érvényes, és gyakran éppen ebből fakadnak a későbbi nehézségek, megélhetési problémák. Az ökológiai életmód egyik alapelve, a lokalitás a helyben, helyi erőforrásokból való megélhetést preferálja. De ez keveseknek sikerül, kevés az olyan család, akik kiköltözésüktől kezdve tudatosan építették a megélhetésüket is (gazdaság és kereskedelem, márka kiépítése). Az itt bemutatott családok a kiköltözés után otthonuk és gazdaságuk kialakulását helyezték előtérbe, és – bár közben is foglalkoztatta őket – később kezdték tudatosan keresni a megélhetési lehetőségeket. A tőke szükségessége, az idő-és energiagazdálkodás kérdései komoly dilemmát jelentenek számukra:

29 | “These Farmers Privilege Social Relations and ‘Making a Life’ Rather Than Making a Living.” Lucy Jarosz: *i. m.* 308. Online: <http://dx.doi.org/10.1080/0966369X.2011.565871> (Utolsó megtekintés: 2024. 04. 16.)

És afelé elindulni, egy pénzkereseti módot felépíteni. Emellett a vidéki életet az önellátás változó arányú megteremtésére felhasználni. Azt látom, hogy beleszakadnak azok, akik csak abból próbálnak megélni. A háztájiban is rengeteg a munka, és nem termel pénzt, amiből cipőt lehet venni. Nagy méretű családi vállalkozás tőke nélkül még nehezebb.

A megélhetésre a másik ötlet: felesleget eladni. De éppen erre nincs idő, eleget termelni, mert az alapvető szükségletek megélik az energia.

Ha újra kezdeném, ezt [az életmódot] választanám, de mindenképpen másképp egy kicsit, valamilyen bevételi forrást megcsinálnék, egy alapot.

A megélhetési válságra adott válaszok között szerepel az is, hogy az egyik fél munkát vállal. A vizsgált mintában a munkavállalók között vannak férfiak és nők is, attól függően, hogy ki talál munkát, illetve ki talál nagyobb fizetést adó munkát.³⁰ Az otthon maradókra ebben az esetben több munka hárul a háztartásban és a gazdaságban, ami újabb nehézségek forrása lehet. Ezt különösen a kisgyerekekkel otthon lévő nők élik meg nehezen.

Ugyanakkor hangsúlyozni szeretném, hogy nem csak az ideológiai elvek bizonyos kritériumai (helyben megélés) okozzák a megélhetési nehézségeket. A kiköltöző fiatalok is kénytelenek szembenézni ugyanazokkal a problémákkal, mint a többségi társadalom fiataljai: tőke hiányában nehéz megélhetést és lakhatást biztosítani, a boldogulás vidéken – különösen az ilyen hátrányos helyzetű településeken – nem csak az ő számukra jelent gondot. Társadalmi tőkéjük és innovációs képességük lendíti, lendítheti túl őket ezeken a gondokon. Ebben pedig kifejezetten nagy szerepet vállalnak a nők: pályázatot írnak, önkéntes programot koordinálnak, tábort, képzéseket, tanfolyamokat szerveznek. Felhasználják korábbi, tanult szakmájukat, szakmai tapasztalatukat és ott szerzett készségeiket is, de még jellemzőbb, hogy emellé újakat sajátítanak el, és azokból igyekeznek megélni (dúla, permakultúra-oktató, gyógynövényismeret, Waldorf-pedagógus). Nem véletlenül, hiszen az újonnan elsajátított szakmák és tudások mindegyike kapcsolódik életmódjukhoz és illeszkedik abba a világképbe, ami miatt kiköltöztek és új életet kezdtek.

2. Párkapcsolat

Az első években kiköltözik az ember és jönnek a gyerekek, akkor van egy akol meleg, az elején még, talán az első években. Még vannak tartalékok, és utána jönnek a nehézségek. Pár év után jön a nehézség. Többféle példát látok, sokszor párkapcsolatok is rámennek. Látszik a környezetünkben, hogy ez nem egy egyszerű életforma, és a kapcsolatok nem mindig bírják el.

A vizsgált mintában volt egyedülállóként kiköltöző nő, elvált nő gyermek(ek)kel, házaspár gyermekekkel és gyermektelen párok. Az évek során néhányuknak változott a párkapcsolati státusza: elváltak, elváltak és mással újra házasodtak, párt találtak maguknak.

30 | Jó lehetőséget jelent az otthon végezhető munka, mert ott legalább az utazással nem vész el a – gyakran tetemes – idő.

Az egyedül érkezők számára nehézséget jelent párt találni egy ilyen kicsi közösségben. Számukra nyújtanak lehetőséget a tanfolyamok, képzések, találkozók, hogy hasonlóan gondolkodó párt találjanak maguknak. Akiknek ez nem sikerül, az vagy elköltözik, vagy elfogadja így a helyzetét. Egy fiatalasszony úgy fogalmazott, hogy ő nem úgy él, hogy „van egy férfi alakú lyuk az életemben, és várom, hogy valaki betöltse azt a helyet.” Tehát nem arra rendezkedett be, hogy folyamatosan várja, hogy legyen egy férfi az életében, hanem éli az életét, és majd ha jön valaki, akkor azt örömmel fogadja. De az is előfordult, hogy éppen az új párkapcsolat vitte el máshova az illetőt. Az alábbi idézetben ez a helyzet, de más megfontolások is az elköltözésre motiválták a fiatal nőt:

Nagyon sokáig gondolkodtam, hogy hova is tartozom, meg tudok-e maradni itt. És végül is, szóval a döntésnek az egyik része az volt, hogy basszus, egyedülálló nőként én ezt nem biztos, hogy fel bírom vállalni, vagy elbírom. Hogy ki tudok-e állni magamért,³¹ vagyok-e elég erős ahhoz, hogy felújítsak egy házat, vagy ott a közösségben biztonságban érzem magam. A másik oka meg az volt, hogy megismerkedtem R-el, és ő, és ő kerek perec kijelentette, hogy esze ágában sincs Magyarországra jönni.

Ez az idézet a vidéki ökológiai élet női dilemmáinak összesűrített kivonata: az életmód fizikai nehézségei, biztonsági kérdései az egyedülálló nő számára, és végül a sikeres pár-találásban a menni vagy maradni dilemmája.

A párban érkezők jórésze továbbra is együtt él és nevelik a gyerekeket. Azonban arra is vannak példák, amikor az egyik fél számára mégsem elfogadható ez az életforma. A kezdő idézetben azt láttuk, hogy a kezdeti lelkesedés után megszaporodó kihívások a párkapcsolatokra is negatívan hathatnak. De az idő gyakran azt is kimutatja, hogy nem mindkét fél akarta egyformán ezt az életmódot, és esetleg csak a párja vágyát és lelkesedését követte: „Úgy néz ki, hogy erre rámeleg a házasságom. Az derült ki számomra, hogy ez az álom csak az én álomom. Azt hittem, hogy közös, de most azt látom a férjemen, hogy neki nem jön be ez az életforma.”

Elvárásaikkal szemben, miszerint inkább a nők adják fel hamarabb, nagyjából egyenlő arányban elégték meg nők és férfiak ezt az életmódot. Arra is van példa, hogy a közös továbblépést választják: az egyik ilyen pár – a kapcsolatuk megőrzése érdekében – komfortosabb helyre költözött. Itt a nő volt az, aki nehezen bírta a fizikai nehézségeket és a zsákfalura jellemző elzárttságot.

Maria Burschel a megalkotott közösségben tapasztalható válások kapcsán arra mutat rá, hogy a közösség sokat segít az egyedül maradóknak, esetében főként nőknek. Ezt a férfiak is tudják, és nyugodtabban hagyják el az ilyen értelemben biztonságban tudott családot.³² Az én kutatásom azt mutatja, hogy az egyedül maradt nők számára

31 | Az egyedülálló nők ilyen típusú nehézségét itt is, és más terepeken is többen megfogalmazták: „a faluban nincs meg a tisztelet az egyedülálló nő felé”, „nekem tárgyalnom kell mesteremberekkel, ott azért nem árt, hogyha az embernek van tekintélye, van valami háttértudása, és egyenlő szinten tud beszélni velük.” Azaz a mesteremberek vagy az alkalmazni kívánt munkások nem veszik komolyan a nőket a megbeszélések során, sőt olyan példa is van, amikor nem is álltak vele szóba. De néhányan olyan tapasztalatról is beszámoltak, amikor meg kellett védeniük magukat, mert „falun az egyedülálló nő préda.”

32 | Maria Burschel: i. m.

komoly nehézséget jelent a gyerekekről, a háztartásról és a gazdaságról való gondoskodás. Ami, ne feledjük el, az ökológiai életforma miatt nagyobb kihívást jelent egy átlagos háztartásnál. Itt nem arról van szó, hogy a nő mostantól egyedül indítja el a mosógépet, a fűtést és így tovább, hanem mindez, az alapszükségletek kielégítése komoly fizikai munkát és időt vesz igénybe. Itt is kapnak segítséget a nők, de mivel kislétszámú csoportról van szó, akiknek pontosan ugyanolyan feladatokat kell nap mint nap elvégezniük a saját háztartásukban is, nem kaphatnak ugyanannyi segítséget, mintha a férjük is ott lenne. Esetenként a felnövekvő gyerekek tudnak besegíteni a feladatok elvégzésébe.

3. Gyerekek

Te nőként dönthetsz úgy, hogy kiköltözöl valahova, lehet, hogy még társad is lesz hozzá. De az irdatlan nagy csavar, amikor megszületik a gyerek. A saját sorsom felől dönthetek nyugodtan, de onnantól iszonyat csapdákból vannak. Tehát az intézményes nem-tudom-mi úgy ráteszi a kezét arra a gyerekekre, hogy te nem csinálhatsz vele, amit akarsz.

A vidékre költözés egyik oka egészséges, természetközeli boldog életet biztosítani a következő generációnak, és belenevelni őket a hosszú távon fenntartható életmódba.

A fenti idézet arra utal, hogy míg a felnőttek többé-kevésbé kiléphetnek a többségi társadalom elvárásaiból, és dönthetnek saját életük felől, addig a gyermekek esetében ezt már nem tehetik meg, mert illeszkedniük kell az oktatási rendszerbe, nem vonhatják ki őket az elvárt életminőség szabályai alól és így tovább. Ennek ellenére keresik az alternatívákat. A megfelelő oktatási intézmények hiánya a többi ökológiai közösségben is nehézségeket okoz, és előfordul, hogy éppen emiatt döntenek az elköltözés mellett. Esetünkben a helyi, kislétszámú diákkal és kitűnő pedagógusokkal működő iskola a csoport jó iskoláról alkotott elképzelései szerint működik (kicsi csoportok, egyéni odafigyelés a gyerekekre, kreativitást támogató oktatás), ami a fiatal ökotudatos párok ideköltözését is nagyban motiválta. Emellett két család a szomszédos város Waldorf-iskolájába járattja a gyermekeit, egy pedig az otthoni oktatást vállalta.³³

A gyerekek azonban egy másik változást is, nehézséget hoznak a családok életébe, ami a fentebb tárgyalt megélhetés kérdéséhez is kapcsolódik: „Amíg ketten voltunk, addig elment [a megélhetés], de közben meg ott vannak a gyerekek. Nekünk jó az egy kopott cipő, de a gyerekeknek fél évente kell egy új cipő, és akkor azt honnan. Ez szerintem még egy komoly dilemma. Ez akkor is hatalmas változás, ha az ember városban él, de itt triplán.”

A megkérdozett nők a megélhetés és az autonóm gyermeknevelés korlátai mellett a gondoskodás terhét is megemlítették a gyerekekkel felmerülő kérdések között:

Irdatlan munka. Nincs dolgokra időm, mindig futok a dolgok és magam után. Két kisgyerek ellátása 24 órából húszat vett igénybe, az éjszakákat is beleértve. A nőkre különösen érvényes. Fontos az időgazdálkodás, kell, hogy legyen idő, egy szelet

33 | Ez utóbbi a közösségben sem volt egyértelműen elfogadott, ugyanis tudatában voltak a korcsoport fontosságának a gyerekek életében és fejlődésében.

magunkra. Ha nem tudok feltöltődni, akkor összeomlik az egész rendszer. Nemcsak én, hanem a rendszer is. Sokáig tartott, amíg rájöttem, hogy ez nem önzőség, hanem alapvető biztonsági kötél, vagy mint az oxigénmaszk a repülőn. Kell, hogy töltekezzünk ahhoz, hogy életben maradjunk és életben tartsuk a családot. Ez a gyerekek, a kert és a ház karbantartása mellett nagyon nagy tudatosságot igényel.”

Mindezt akár egy átlagos anyuka is elmondhatja magáról, de ismét hangsúlyozni szeretném, hogy itt az ökológiai életforma által nehezített helyzetről van szó, ahol az alapvető szükségletek kielégítése (mosás, főzés, takarítás) hatványozottan idő- és energiaigényes feladat. Itt lépett be a közösség támaszt nyújtó ereje: a vizsgált közösségben a nők – a hagyományos paraszti kultúrából ismert minta alapján – kialakítottak egy segítő-rendszert, aminek keretében felváltva mostak és főztek a nemrég szült anyák helyett, illetve egy-egy anyuka elvállalta az összes kisgyerek felügyeletét néhány órára, hogy a többi nő addig elintézzze ügyes-bajos dolgát, utolérje magát a háztartásban. Ez a támogató rendszer a távol élő nagyszülői, rokoni segítséget igényezett pótolni:

Ahol ilyen kicsi gyerekek vannak, szerintem ez tényleg nagycsaládra van kitalálva, másként nem megy. Én azt látom, hogy sok a presszió. Ha nincs nagyszülő vagy nincs közösség, akkor egy csomó alapszükséglet nincs kielégítve és összecsapnak a hullámok a fejük fölött.

4. Női szerep, ki vagyok én?

Kérdés: Az ökológiai életmód nehezebb a nőknek? Válasz: Attól függ, hogy mennyit vállal a pár. És hogy az ökológiai életformához vezető úton hol tart a család. Ez nem az életformától függ, hanem a családi munkamegosztástól.

Ahogy a tanulmány elején, a szakirodalom rövid bemutatásakor már utaltam rá: a kétezres évektől a vidékkutatásokban megjelenik a női identitás kérdése, például az, hogy miként alakulnak a vidékre költözők gender viszonyai, változik-e a vidékre költöző nők helyzete és nemi szerepe? Ez a kérdés a vizsgált csoportban is visszatérő téma volt, az itt bemutatott nők rendre utaltak dilemmáikra, arra, hogy miként keresik a helyüket és miként értelmezik saját szerepüket ebben az életformában. Az egyik fiatalasszony esetében meg voltam győződve, hogy a helyén van, látszólag tökéletesen illeszkedett mind a hagyományos női szerepbe, mind az ökológiai életformába. Az interjúból azonban kiderült, hogy belül komoly dilemmákkal küzdött: „*Igazán nincs meg az, hogy ebből a nagyon összetett életformából valójában mi vagyok én. És ez, na ez nehézség! Úgy érzem, hogy ez 27 évesen még nem tűnt annak, de most 40 évesen már kezd gáz lenni.*” A megoldást végül egy sikeres huszárvágással találta meg: Waldorf-pedagógiai (kertész szaktanár) végzettséget szerzett, amivel oktathat a szomszédos településen, és aminek keretében a saját gazdaságuk is oktatási telephelyként tud működni.

A nőkkel foglalkozó vidékszociológiai szakirodalom gyakran felteszi és vizsgálja a kérdést, hogy a vidéki nők miként viszonyulnak a hagyományos női szerepekhez.³⁴

34 | Joe Little– Patricia Austin: *i. m.* 102.

Különösen érdekes ez a kérdés olyan vidékre költözött városi nők esetében, akik tudatosan, ideológiailag megalapozott, társadalomkritikus megfontolásból választották ezt az életet, a hagyományos nemi szerepekhez pedig gyakran ambivalensen viszonyulnak. A tanulmány tárgyát képező családok esetében a feladatok leosztását nem a nemi szerepek, hanem a képességek határozzák meg:³⁵ fizikai erő, időkapacitás, kommunikációs képesség, szervezési képessége és így tovább. Vannak olyan nők, akik fizikai erejüket tekintve is egyenértékű partnerei férjüknek a ház és a gazdaság körüli munkában, mások inkább csak a háztartás és a gyerekek körüli teendőket viszik. Többen elsődleges szerepet vállalnak a tudásgazdaságban szükséges szervező munkákban (pályázatok, tanfolyamok, képzések, táborok, kommunikáció). Új szakmát sajátítanak el (dúla, Waldorf-pedagógus), hogy bevételt biztosítsanak a család számára. Akármilyen szerepet is vállalnak, az semmiképpen nem mondható el, hogy a nők mellékszereplők lennének ezekben a háztartásokban és közösségekben. Ellenkezőleg, ugyanolyan döntéshozók, mint a férfiak. Ugyanakkor a „női szerep” hallatán gyakran még ők is a hagyományos szerepek mentén gondolkodnak. Erre példa a faluban és a saját családjában is kifejezetten aktív szerepet vállaló fiatalasszony, aki a téma felvetésekor kissé szabadkozva az anyaságról kezdett el beszélni, arról, hogy ő nem olyan, csak a gyermekeinek élő „igazi” anyja, mint a faluban néhányan.

A hagyományos női szerepekre reflektálnak az alábbi, önreflexív mondatok is: *„Szükségem van a sikerélményre. Szeretném sikernek érezni, hogy főztem valami jót, de nem érzem sikernek, mert ez annyira természetes, ez annyira elvárt a nőtől, annyira alapvető dolog, hogy mégsem sikerként érzük meg.”* Az idézet rámutat az ökofeminista társadalomkritika alapállítására, a női(nek tekintett) munkák evidenciájára, arra, hogy a kortárs gazdasági rendszerek – noha nem létezhetnének nélküle – nem tekintik hozzáadott értéknek azokat. Miközben az ökológiai ideológia mentén felépített életforma fontos része a hagyományos paraszti életmódra – részben – hasonló életmód, az önellátás, a kézműves módszerek, a saját termelésű és készítésű étel, a gépesítés visszafogása, tehát számos nőiként értelmezett munka, ezeket a nőket mégsem elégíti ki az ideológiailag is legitimáltan fontos tevékenység. Ezt a hiányérzetet fogalmazta meg a fenti fiatalasszony, aki nem talál sikerélményt a főzésben. Többen említették, hogy saját hobbijuk teljesen háttérbe szorult a gazdaság fenntartása mellett, és hogy hiányzik nekik egy jó könyv vagy a horgolás. Ahogyan az életmódjukkal gyakorta együtt járó egyfajta kiszolgáltatottságot is nehezen viselik: *„A nők esetében a kiszolgáltatottság is nehéz, hogy rá vagyok utalva egy férfire. A városban ez nem így van, ott elmegyek dolgozni és megoldom a dolgaimat. Itt nem tudom megoldani a dolgaimat és egymásnak feszülünk. A kiszolgáltatottságot nehezen bírjuk.”*

A hiányérzetet és kiszolgáltatottságot leginkább fiatal anyák esetében tapasztaltam, akiknek a kisgyerekek gondozása, a háztartás és esetleg a veteményes mellett nemigen jut idejük saját magukra. Többen már ebben az élethelyzetben is igyekeznek jobban megtalálni önmagukat: *„Arra jutottam, ha szánnék időt jógára vagy meditációra, akkor biztosan stabilabb lennék.”* Illetve tudatosan készülnek arra az időre, amikor már

35 | Ezt találta Balogh Pál Géza is a magyarországi kecskesajt-készítők vizsgálata során. Balogh Pál Géza: *A magyarországi kisüzemi sajt-készítés antropológiai vizsgálata*. Kézirat. PhD-disszertáció. PTE BTK IDI Néprajz és Kulturális Antropológia Doktori Program. Pécs 2024.

kevésbé lesznek lekötve a gyerekek gondozásával, és a férjük vagy más nők támogató segítségével (pl. átvállalják a gyerekeket kis időre) elkezdenek tanulni, helyi erőforrásokra építő egzisztenciát és ezzel együtt identitást építeni.

5. Nők és közösség

Általában ezek az erős nők azok, akik sok energiát tesznek abba, hogy a közösség létrejöjjön, épüljön, és nyilván ez rányomja a bélyegét [a közösségre].

A szakirodalom szerint a vidéki idill két kulcsfontosságú eleme a család és a közösség, és a nőknek mindkettőben fontos szerepe van.³⁶ A család (párkapcsolatok, gyerekek) kérdését már tárgyaltam, most nézzük meg a vizsgált nők közösséghez viszonyulását, azon belül is a saját szerepük értelmezését.

Abban mindannyian egyetértenek, hogy a jól működő közösség a nők életét nagyban befolyásolja, megkönnyíti. Ahogyan a Herstory Kollektíva kutatása is rámutatott: „Az önfenntartáson, anyagi nehézségeken és feladatmegosztáson túl az elmagányosodást és a falusi közösségekhez való kapcsolódást is befolyásolja az, hogy milyen családi állapottal vág bele valaki a gazdálkodásba, próbál vidéken önfenntartó életet kezdeni. Másik oldalról viszont pont egy támogató, egalitárius elképzelésekkel rendelkező közösség képes a gondoskodási terhek megosztásával csökkenteni az ilyen típusú kiszolgáltatottságot.”³⁷ Ahogyan láttuk, ugyanerre jutott Maria Burschel is a válásokról végzett kutatása során. Úgy vélem tehát, hogy nem kell hosszasan érvelni amellet, hogy a közösségnek nagy szerepe van ebben az életmódban, és nagyban segítheti a nők életét is. Ugyanakkor engem itt most az érdekelt, hogy a nők miként értékelik saját szerepüket a közösség működésében. Nem véletlenül kezdtem a fenti idézettel ezt a fejezetet, ugyanis kutatásom tapasztalata szerint a vizsgált nők kifejezetten nagy jelentőséget tulajdonítanak a nőknek a közösségek működésében: „A nők közösségi összetartó szerepe van. Tehát hogyha nagyon jóban vannak a nők egymással, az tényleg nagyon erős lehet.” „Én azért azt hiszem, hogy rajtunk múlik egy csomó minden. Én úgy érzem, hogy itt is, az is, hogy a férfiak sokszor hogyan állnak dolgokhoz, az is belőlünk indul ki.”

A közösségben kialakult konfliktusokat innen is értelmezik: egy fiatalasszony számára nem volt elegendő az a közösségi működés, amit megtapasztalt, és éppen az „asszonytársi közösség” hiányát emlegette fel. Mások az erős, talán túlságosan is erős karakterek (legyen az férfi vagy nő) konfliktusaiban látták a közösség nehézségeit.³⁸

36 | Jo Little és Patricia Austin 1996-os tanulmányukban a nők attitűdjét és tapasztalatait vizsgálták e két elemhez, lásd: Joe Little– Patricia Austin: *i. m.*

37 | Herstory Kollektíva: *i. m.* 29.

38 | Jómagam a nagyon eltérő személyiségek mellett a gazdasági nehézségek, az együttműködés nehézségeiben is látom a közösség konfliktusaink gyökerét. Kitűnő megfigyelést írt le az egyik fiatalasszony: „Szerintem ez is lehet a gátja annak, hogy közösségi szinten nehezebb bontakozik ki valami. Ezt úgy látom, hogy amikor az alapszükségletek nincsenek kielégítve, akkor elindulnak a farkastörvények. Mindenki arra törekszik, hogy az alapszükségletek meglegyenek. Amikor jön egy forrás, mindenki igyekszik lecsapni rá, és nem tudunk abban gondolkodni, hogy hogy a magasabb célt elérjük, vagy úgy gondolkodni, hogy az mindenkinek jó legyen.” Az erőforrásokért való küzdelem és annak hatása nagyon fontos kérdés, részletes tárgyalására azonban most nincs lehetőség.

A fentebb tárgyalt pontok természetesen szorosan összefüggenek egymással, nem mindig választhatók szét, de jól mutatják azokat a kulcskérdéseket, amelyek az itt vizsgált nőket foglalkoztatták. A dilemmák többféle reakciót váltanak ki. Csurgó Bettina a vidékre, Budapest környékére költözött nőkről folytatott kutatása során háromféle helyzetértékelést azonosított: 1. elégedettek a helyzetükkel, 2. kompromisszumkötők, azaz a kényelmetlenségek mellett is megérte a kiköltözés, 3. csalódottak.³⁹ Ezek mindegyike megtalálható az általam vizsgált nők csoportjában is. A csalódottak általában elhagyják a települést és komfortosabb vidéki helyre költöznek, vagy egyenesen visszaköltöznek a városba. Jellemző rájuk, hogy kudarcként élik meg és szégyellik ezt a visszalépést. A csalódottak közül azonban nem mindenki képes továbblépni, anyagi vagy egyéb lehetőségek hiányában. Őket keserűség és visszahúzódas jellemzi, de olyan is van, aki megpróbálja kihozni a legjobbat a helyzetből, és keresi a boldogság és a boldogság lehetőségeit. Ennek egyik metódusa az életvitel újragondolása. Ez azonban nem csak őket, hanem a többieket is jellemzi: a többéves tapasztalat a legtöbb nőt arra vezette, hogy ne akarjanak azonnal tökéletes ökológiai életmódot élni, hanem enyhítsenek az elvekhez való szigorú ragaszkodáson. Elindult tehát egy alkalmazkodási folyamat, ami összeveti az elveket az idő- és energia kapacitással és az anyagi lehetőségekkel. Így kerülnek be a háztartásokba azok a könnyebbséget adó gépeket, amiket alapvetően ez az életmód elkerülne (például mosógép, fűkasza, gépkocsi), vagy adják fel a helyi erőforrásból való megélés ideáját és keresnek (keres az egyik fél) megélhetést biztosító munkát. Kifejezetten fontosnak tartom, hogy ez az alkalmazkodási folyamat mérlegeli az egyéni jóllét kérdéseit is, azaz, hogy meddig éri meg ragaszkodni az elvekhez, és mikor mehet ez az egyén, a család (fizikai és mentális) kárára.⁴⁰ Más értelmezésben: ahelyett, hogy mindenáron fenntartsanak az ideális és tökéletes „Öko-nő” imázsát, hogyan lehet kialakítani az elérhető ökológiai életmódot. A vizsgált nők kifejezetten törekednek arra, hogy tapasztalataikat az újonnan beköltöző vagy beköltözni vágyókkal is megosszák, és figyelmeztessék őket a tökéletlenség előnyére.

Zárszó

A tanulmány vidéki ökológiai életmódot folytató nők egy csoportját vizsgálta, akiknek életét egy kulturális antropológiai kutatás keretében lassan 15 éve követem. Az eredmények azt mutatják, hogy a többségi társadalom problémái (a közszolgáltatások rendszereinek és a jóléti állam struktúráinak leépülése, infláció, a megélhetés problémái) őket is érintik. Emellett sajátos, kifejezetten az ő életmódjukra jellemző

39 | Csurgó Bernadett: *i. m.* (Városi nők) 241. Csurgó Berit Brandth „exit, voice, loyalty”-modelljét használta: „If women in farming are uncomfortable with the subject position offered them by the dominant discourse, they may 1. leave the system, 2. protest, or 3. continue to be compliant”. Brandth, Berit: *i. m.* 183.

40 | A közgazdaságtani szakirodalom ezt nevezi érzelmegazdaságnak, lásd Balogh Pál Géza: *i. m.*; Birtalan Ilona Liliána–Fertő Imre–Neulinger Ágnes–Rácz József–Oláh Attila: The wellbeing Paradox in Hungarian Local Sustainable Agriculture: a Health Psychology Approach. *BMC Public Health* 22 Paper(2022). 2326. Online: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/36510153/> (Utolsó megtekintés: 2024. 04. 16.)

terhet ró rájuk az ökológiai elvek mentén megvalósítani kívánt életmód. Az évek során összetett tapasztalatokat szereztek mind az egyéni és családi, mind a közösségi élet terén.

Felmerülhet a kérdés, hogy vajon a férfiak milyen dilemmákkal szembesülnek, és nem lehetséges-e, hogy ugyanazokat a válaszokat kapnánk tőlük is. Lucy Jarosz már említett tanulmányában több, az alternatív életformákat és gazdaságokat vizsgáló kutatást is sorol, amelyek arra a következtetésre jutottak, hogy nincs számottevő különbség a női és a férfi perspektívák között. Mindketten ugyanazokat az értékeket vallják: függetlenség, önellátás, elköteleződés a kisüzemi gazdaságok iránt, a helyi közösségek ellátása környezeti és társadalmilag felelős módon, a munka öröme, akár spirituális dimenzió is a természettel és a közösséggel való viszonyban.⁴¹ Az egyik szerző, Gershuny egyenesen azt állította, hogy az általa vizsgált biogazdálkodók, nők és férfiak egyaránt ökofeminista értékrenddel rendelkeztek.⁴² Elképzelhetőnek tartom, hogy a saját terepemen is hasonló eredményre juthatnánk – hiszen maguk a nők is utaltak rá, hogy a férfiaknak is vannak hasonló dilemmáik, főleg a megélhetés kérdésében –, de ezt csak egy újabb hasonló, a férfiakra fókuszáló kutatás tudná meggyőzően bizonyítani.

Rural Ecological Lifestyle from a Female Perspective

Keywords: ecovillage, ecological way of life, radical rurality, women's perspective

My study focuses on Hungarian women who moved to the countryside. More precisely, women who chose rural life in response to the contemporary ecological, social, economic, and ethical crisis, to implement a complete ecological life reform. I discuss their motivations; the difficulties they face and the benefits they gain; women's roles in eco-communities and the changes in these roles; their dreams and how they feel in this lifestyle now, after several years of rural life, and what they would do differently.

Since I have been researching Hungarian eco-villages and other rural eco-lifestyle communities for nearly fifteen years, I have had the opportunity to observe the development and changes of these processes, and many individual stories have unfolded before my eyes. In this study, I mainly present the stories of the women whose lives I have known since they moved out. I also included women who left the community.

41 | Lucy Jarosz: *i. m.* 310.

42 | G. Gershuny: Women in alternative agriculture. *Organic Farmer* Vol. 2. 1991/3. 5–21.